

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Чугуєнко М. В. Українська тема в „Щоденнику” Марії Башкірцевої // Матеріали міжнародної конференції молодих істориків. – Харків, 1994. – С. 161 – 163.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський

УКРАЇНЬСЬКА ТЕМА В «ЩОДЕННИКУ» МАРІЇ БАШКІРЦЕВОЇ

Яскрава та неординарна постать Марії Костянтинівни Башкірцевої безперечно являє собою унікальне, подиву гідне явище в історії української культури. Небуденність цієї постаті визначається вже тим фактом, що проживши на світі всього яких-небудь 24 неповних роки, М. Башкірцева встигла за цей короткий, відпущений їй долею час, з величезною силою розкрити свій талант відразу в двох царинах: образотворчого мистецтва та літератури.

Про непересічні здібності Марії до малярства промовисто свідчать захоплені оцінки її творчості з боку таких знаменитостей як Л. Толстой, Е. Золя, А. Франс, О. Ренуар (один з засновників імпресіонізму). І сьогодні декілька її картин експонуються зараз у славетнім Люксембурзькій палаці. Цікаво, що це одинокий український та російський живопис репрезентований в стінах цього найвизначнішого європейського зібрання.

В царині літератури Марія Башкірцева прославилася на усю Європу, в першу чергу, своїм талановитим написаним «Щоденником», а також цікавим листуванням з видатним французьким письменником Гюї де Мопасаном. І «Щоденник», і листування були надруковані вже після передчасної смерті їх авторки. Слід зазначити, що опублікований вперше в 1887 р. во Франції «Щоденник» Башкірцевої далеко не в повній мірі охоплює гігантський рукописний доробок цієї талановитої жінки-письменниці. Але й навіть в такому скороченому і, на думку авторів відомого Енциклопедичного Словника Брокгауза-Ефрона, не дуже вдало скомпонованому французьким романістом Андре Тер'є вигляді [4; 225], надрукований «Щоденник» справив величезне враження на усю тогочасну читаючу Європу.

Башкірцевої присвячували свої елегії та станси Е. Дюкро, Р. де Суз, Ж. Кайяр, А. Тер'є, про неї писали М. Баррес, Ф. Копле, Ф. Сарсе та ін. Найцікавішою книгою XIX ст. назвав «Щоденник» багаторічний прем'єр Британської імперії У. Гладстон. В Росії цим твором захоплювалися І. Бунін, В. Брюсов, В. Хлебніков та ін. А М. Цветаєва навіть присвятила Марії свій «Вечірній альбом».

В різкому контрасті до цього гучного резонансу, який одержали прагінна доля та творчість Башкірцевої в європейських країнах та Росії, знаходилося індиферентне ставлення до них її земляків-українців. Серед поодиноких щасливих виключень із цього сумного правила був видатний український літературознавець Д. Донцов, котрий намагався постійно тримати цю проблему в полі свого зору і який зараховував М. Башкірцеву до числа «найславніших жінок Європи XIX віку», і навіть підносив

її разом з О. Пчілкою, Л. Українкою та О. Телігою до ідеального типу української жінки» [7, 73].

На превеликий жаль сьогодні ім'я М. Башкірцевої майже забуте, а її багата літературна спадщина не тільки науково не спопуляризована, але й навіть з дореволюційних часів не перевидавалася. Щоправда, деякі фрагменти «Щоденника» публікувалися в журналі «Україна» [3], та деякі уривки надруковані окремо книжкою російською мовою [2]. А вже наукових праць, присвячених Башкірцевої, взагалі немає, як в Україні, так і в Росії. Є лише роман-есе М. Слабошпицького [8] та невеличкий нарис А. Басманова в «Огоньку» [5].

В даній статті автор спробує висвітлити такий цікавий аспект теми, як питання духовного зв'язку Марії Башкірцевої з Україною, тих численних невидимих вузлів, які, незважаючи на те, що Марія майже постійно знаходилася на чужині, міцно зв'язували її з Батьківщиною. Все це з великою силою відбивається в її «Щоденнику», перегортаючи сторінки котрого ми разом з її авторкою ніби ще раз переживаємо ту людську трагедію, яку може в іншій формі, але в тій самій суті, — переходив М. Гоголь та інші, що вирвані з свого ґрунту, калічили на мандрівці свою роздвоєну душу» [6, 46].

Українка з походження, вона народилася в селі Гавронці, тепер Диканського району Полтавської області, Марія Башкірцева, як було зазначено, більшу частину свого короткого життя перебувала за кордоном, в Європі. На Україні вона жила десь приблизно до 10-ти річного віку, а потім лише спорадично навідувалася на Батьківщину (1876, 1881).

Проте Башкірцева затримала свідомість своєї національної одрубності і ніколи не забувала хто та звідки вона є, всюди в Європі зазначаючи, що вона з України, а не з Петербургу [1, 47].

Марія була закохана в прекрасну природу своєї вітчизни. «Страшенно люблю степи», — записує вона в «Щоденнику» під час одного із своїх приїздів на Україну [3, 2]. А про Дніпро зауважує, що це одна з найкращих річок світу і його береги напрочуд мальовничі [3, 2].

Найвзнесліше почуття гордості викликає у неї Київ, «святе місце», як пише Башкірцева, «матерь всіх городів руських». Вона, рафінована та всебічно освітчена натура, ревно молиться у Києво-Печерській Лаврі [1, 350], мабуть в молитві відчуваючи причетність до духа старокіївської минувщини.

Пильно приглядається Марія і до людності рідного краю. Про це свідчить її спостережливий опис буденного вбрання мало-роски [3, 52]. Башкірцева при цьому зазначає, що вона сама одного разу одяглася так і пішла селом. Із задоволенням пише вона про те, що селяни не впізнали її, і що в такий спосіб їй на

Мить вдалося стати однією з них, звичайною селянською дівчиною [3, 52].

Дуже радіє Марія з того, що вона змогла поговорити «по-молоросійські, з селянами і це вийшло у неї, за її власною оцінкою, досить непогано [1, 156].

Їй також дуже подобаються українські пісні, які вона чула з дитинства, і коли Марія вже во Франції слухає, як ці пісні грає її тітка Софія, то в неї на очах з'являються сльози, а в душі туга та почуття ностальгії за її рідною Полтавщиною [1, 7].

Отже, як бачимо, чого не було у Марії Башкірцевої, так це байдужості до своєї національності. Немає сумніву в тім, що вона відчувала міцну прив'язаність до України та її народу. Стан тогочасної свідомості Башкірцевої вповні вписується в рамки сучасного українофільства. Почуття національної відрубності, інтерес до мови, народних звичаїв, милування прекрасною природою краю — всі одні складники українофільства, як показано вище, були в тій чи іншій мірі притаманні й її світоглядіві.

Колись П. Куліш влучно охрестив українську націю пансько-мужицьким кентавром, вказуючи цим порівнянням на той фатальний розрив, що відбувся між вищими інтелектуальними та нижчими селянськими класами одного народу. Але народ не може нормально розвиватися, знаходячись в такому роздвоєному стані, коли він не є, вживаючи виразу німецького етносоціолога XIX ст. М. Лацаруса, уособленням «духу цілого» (Allsgeist). Власне у повному виразі цього духу й полягає надмета генія, фундаментальна умова його творчої самореалізації. Бо, як слушно зазначив Д. Донцов, «інтернаціональна лише техніка; культура, творчість є національні» [6, 58]. Марія Башкірцева же була, за влучною характеристикою французького письменника Ф. Коппе, «прекрасною тепличною квіткою» [1, 37], чия трагедія як раз і полягала у браку органічності, у відсутності необхідної для всякої творчості і культури взагалі життєдатної національної атмосфери.

Література

1. Дневник М. Башкирцевой: пер. с француз. с приложением статей У. Гладстона и Ф. Коппе. — 2-е изд. СПб., 1894.
2. Дневник М. Башкирцевой. — М., 1991.
3. Из «Щоденника» (уривки)//Україна. — 1986. — № 51—52, 1987. — № 1—5.
4. Энциклопедический словарь Брокгауза-Ефрона. — СПб., 1891. — Т. 3.
5. Басманов А. Марія Башкірцева//Огонек. — 1986. — № 22.
6. Донцов Д. Звихнена слава: пам'яті М. Башкірцевої//Літ-Наук. Вісн. — 1925. — кн. 1.
7. Донцов Д. Правда прадідів великих. — Філадельфія, 1952.
8. Слабошпицький М. Марія Башкірцева. — К., 1986.